

Bid'at Ehlinden Hadis Rivâyeti –Sahîh-i Müslim Özelinde–,
Fuat KARABULUT, 1. Baskı, Ankara: Fenomen Yayıncılık,
2022, 252 sayfa.

Giriş

Râvînin bid'atçı olması adaletini etkileyen kusurlardan biridir. Ricâl kaynaklarında pek çok râvînin bid'atçılıkla cerh edildiği de görülür. Bid'at, sahibini ya küfre ya da fıska götürür.¹ Böylesi bir ithâma maruz kalan râvîlerin rivâyetlerinin alınıp alınmayacağı ise ihtilafli bir meseledir. Tanıtıp yer yer eleştireceğimiz *Bid'at Ehlinden Hadis Rivâyet*² adlı eser de bu konuya dairdir. Eserin ana teması, kimi münekkitlerce bid'atçılıkla ithâm edilmesine rağmen Müslim b. el-Haccâc'ın (v. 261/875) *es-Sahîh*'inde rivâyetlerine yer verdiği râvîlerdir. Yazar, ilk olarak Müslim'in söz konusu ithâma maruz kalan râvîlerin rivâyetlerini hangi saiklerle kabul ettiğini irdeler, akabinde hem Buhârî (v. 256/870) hem de Müslim'in rivâyetlerine yer verdiği râvîlerin dökümünü çıkarır, daha sonra her bir râvî için hoca-talebe ilişkisine değinip münekkitlerin görüşlerini nakleder. Burada öncelikle eserin başlıkları ile muhtevası hakkında bilgi verilmiş, ardından Önsöz ve Giriş bölümleri değerlendirilip yazarın metodu üzerinde durulmuştur. Bu süreçte yazarın ifadelerinin yanı sıra ilgili kaynaklardan da faydalanılmıştır. Konuya dair yapılan çalışmalar ise bir sebebe binaen daha sonra zikredilmiştir. Çalışmamız Şiflikle ithâm teması ve Adî b. Sâbit el-Kûfî adlı râvî merkeze alınarak daraltılmış, değerlendirmeler bu çerçevede zikredilmiştir. Eserin tanıtımı yanı sıra kurgusuna da değinilerek muhtevaya dair bazı eleştiriler yapılmış ve yöneltilen tenkitlerle literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir.

¹ Halil İbrahim. "Buhârî'nin Ehl-i Bid'at Râvîleri ile İlgili Metodu", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2016) 9: s. 71; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Hedyü's-sârî mukaddimetü fethi'l-bâri şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dımaşk: Dâru'l-Feyha, 2000/1421, s. 215.

² Karabulut, Fuat. *Bid'at Ehlinden Hadis Rivayeti -Sahih-i Müslim Özelinde-*. Ankara: Fenomen Yayıncılık, 2023.

Eserin Bölümleri

Eser Giriş, Birinci Bölüm, İkinci Bölüm ve Sonuç'tan oluşmaktadır. Giriş'te Müslim b. el-Haccâc ve *es-Sahîh*'i başlığıyla Müslim'in hayatı, eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci Bölüm'de "Bid'at ehli ve Bid'at Ehlerinden Hadis Rivâyeti" ana başlığı altında "Bid'at ve Ehl-i Bid'at Kavramları", "Bid'at Ehlerinden Hadis Rivâyeti Meselesi" konularını ele alıp bid'atı sebebiyle tekfir edilenler/edilmeyenler çerçevesinde var olan ihtilaflar kısaca özetlenmiştir. Ayrıca Müslim'in Ehl-i bid'at olarak tenkit edilen râviler hakkında ithâm edildikleri fırkalara da temas edilerek Müslim'in onlardan rivâyeti meselesi irdelenmiştir. İkinci Bölüm'de ise "Şiilikle İtham Edilenler", "Hâricilikle İtham Edilenler", "Mürci Olmakla İtham Edilenler", "Kaderî Olmakla İtham Edilenler", "Cehmî Olmakla İtham Edilenler" ve "Nâsibî Olmakla İtham Edilenler" şeklinde altı genel fırkaya özel başlık açılarak, toplamda doksan üç râvinin -tenkit edildikleri fırka da gözetilerek- ricâl kitaplarındaki biyografileri ve cerh-ta'dîl durumları aktarılır. Adı geçen râviler "Hem Buhârî Hem Müslim'de Rivâyeti Bulunanlar" ile "Sadece Müslim'de Rivâyeti Bulunanlar" olarak iki grup halinde de gruplandırılır. Sonuç Bölümünde ise müellif, konuyu özetleyip kanaatine yer verir.

1. Eserin Metodunun Değerlendirilmesi

Bilimsel çalışmaların en önemli amaçlarından biri literatüre katkı sunabilmektir. Konusu bakımından eserin telifinden önce yapılmış pek çok çalışmaya rastlanmıştır. Yazarın eserinde yer verdiği râvilerin sayısı diğer çalışmalara nispetle fazla olsa da öncelikle mevcut çalışmalardan okuyucuyu haberdar etmesi beklenirdi. Yazar verilerinden yararlandığı çalışmalara dipnotlarda atıf yapsa da eserin literatürdeki hangi boşluğu dolduracağını belirtmemiştir.³ Hiçbir konu tamamen bitirilmiş veya halledilmiş olmadığından önceki çalışmalar da müellifin eserini gölgeleyecek değildir. İleride değinileceği üzere dipnotta zikredilen çalışmaların çoğunda râvilerin bid'atçılıkla ithâmlarına dair münekkitt görüşlerini aktarmanın ötesine geçilerek ithâma mesnet teşkil eden rivâyetler de incelenmesine rağmen bu çalışmada böyle bir çabaya rastlanmamıştır.

Eserin öncelikle metodundaki problemlere değinilmelidir. Zira takip edilen metot, çalışmanın amaca ulaşmasındaki en önemli araçtır. Müellifin, bid'atçılıkla ithâm edilen râvilerin tespitine oldukça yoğun mesai harcamıştır. Fakat uygulanan metot bu çabayı gölgelemiştir. Zira yazarın da belirttiği üzere

³ Yazarın ele aldığı temayla ilgili çalışmalar için bk. Doğanay, Süleyman, "Bid'atçılıkla Tenkid Edilen Buhârî Ravileri", *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2015/1, sayı: 28, s. 27-54; Turhan, "Buhârî'nin Ehl-i Bid'at Râvileri ile İlgili Metodu", s. 69-116; Taş, Mustafa, "Müslim'in Ehli Bid'at Râvilerden Rivayet ile İlgili Durumu", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* (Aralık 2018) 18/2: s. 605-629; Özdemir, Zehra. *Hadis Usulünde Ehl-i Bid'at Problemi ve Uygulamadaki Yansımaları* Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007; Çınar, Merve. *Ehl-i Bid'at Olarak Cerh Edilen Raviler ve Rivayetlerinin Değeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Sahîhayn'da bid'atçılıkla ithâm edilen râvîler hem İbn Mancûye'nin (v. 428/1036) *Ricâlü Müslim*'inde hem de Süyûtî'nin (v. 911/1505) *Tedribü'r-râvî*'sinde büyük ölçüde zikredilmiştir. Dolayısıyla geriye tek bir iş kalmaktadır ki o da İkinci Bölüm'de bid'atçılıkla ithâm edilen râvîler hakkında münekkit ifadelerini zikretmenin yanında bu ithâmın doğruluğunun irdelenmesidir. Bu yapılmadığı takdirde herhangi bir râvînin bir münekkit tarafından Şîlikle ithâm edilmesinin onun bid'atçı olduğuna dair tek başına yeterli bir veri olduğu düşüncesi akla gelmektedir ki yazarın ifadelerine bakıldığında o da bununla iktifa edilmemesi ve sebeplerinin araştırılması gerektiği kanaatinindedir. Fakat yazar eserinde bunun tam aksi bir süreç işleterek müttehem râvîler hakkında sadece münekkit görüşlerini zikredip değerlendirmeyi es geçmiştir. Görünüşe göre müttehem râvîler hakkındaki cerh-ta'dîl ifadeleri sunularak okuyucunun kararını objektif bir şekilde vermesini sağlamak istenmiştir. Fakat münekkitlerin râvîlere dair görüşlerinin sebepsiz olmadığı gerçeği, çalışmada takip edilen yöntemin ricâl ilminin zihniyetine aykırı olduğunu gösterir. Dolayısıyla okuyucunun zihninde hangi görüşün esas alınacağı ancak sebeplerin zikredilmesiyle belirginleşecektir. Diğer bir ifadeyle münekkitlerin ithâmlarına mesnet teşkil eden rivâyetlerin de zikredilip senet ve muhteva açısından değerlendirilmesi gereklidir.

2. Önsöz ve Giriş'in Değerlendirilmesi

Önsöz'de çalışmada faydalanılacak eserlerin zikredilmesi ve içerik hakkında okuyucunun haberdar edilmesi hazır bulunuşluğu artırmaktadır. Burada yazar ithâma maruz kalan râvîlerin rivâyetlerinin *es-Sahîh*'te asıl mı yoksa mütâbaât/istişâd olarak mı verildiğine dair bir değerlendirme yapacağı vaadinde de bulunmaktadır.⁴ Eserde râvîler hakkındaki görüşlerin yer aldığı bölümlerde Müslim'de hangi râvînin kaç rivâyetini asıl veya mütâbaât kabilinden zikrettiği hakkında sayısal bilgilere yer verildiği doğru olmakla birlikte şayet burada bir değerlendirmeden söz edilecekse zikredilen verilerin bizi hangi sonuca götürebileceği de yorumlanmalıydı. Bilhassa Müslim'in bu râvîlerin rivâyetlerini asıl olarak zikretmesi meselesi tam da yazarın devreye girmesi beklenen bir konu iken böylesi bir çaba görülmez. Değnilmesi gereken bir diğer husus ise eserin Önsöz'ünde metâin-i aşere kavramının kullanılmış olmasıdır. Yazar, "Râvînin güvenilirliğini zedeleyen ve rivâyetini etkileyen kusurların ki bu kusurların beş tanesi râvînin adaletine beş tanesi de râvînin zabtına yöneliktir ifadesi önem arz etmektedir"⁵ der. Kaynaklardan elde edilen verilere göre metâin-i aşere yani 10 temel cerh sebebinin ilk zikreden ve etki derecesine göre sıralayan kişi İbn Hacer'dir (v. 852/1449). Dolayısıyla çalışmasında erken dönem ricâl kaynaklarından faydalanacağını belirten araştırmacının bu kullanımı anakronizme yol açmaktadır.

⁴ Karabulut, *Bid'at Ehlinden Hadis Rivâyeti*, s. 13.

⁵ Karabulut, *Bid'at Ehlinden Hadis Rivâyeti*, s. 10.

Müellif, âlimlerin *Sahîhayn*'in otoritesine yönelik icmânının bulunduğunu söyledikten sonra onların da eleştiriden hali olmadıklarını ifade edip "Bunların istisnâlar kâideyi bozmaz kabilinden görüldükleri söylenebilir"⁶ demiştir. Hâlbuki otorite sayılan bir eserde zayıf bir rivâyetin bulunması da mümkündür. Ayrıca zayıf veya illetli olduğu düşünülen bir rivâyetin bu eserlerde zikredilmesinin sebepleri ortaya çıkarıldığında bunun istisnai bir durum olmadığı da görülecektir.

Giriş'te öncelikle Müslim'in hayatına yer verilmiş, ardından eserleri zikredilmiş, *es-Sahîh*'in telif sürecine özel bir başlık açılmıştır. Müellif, Müslim'in muhterem olmayan râvîlerin nakillerine eserinde ikinci sırada yer vermesinin bir anlamı olduğunu ifade eder. Nitekim *es-Sahîh*'te asıl rivâyetlerden sonra zikredilenlerin mütâbî' kabilinden olduğu ve senedlerinde kimi zayıf râvîlerin de bulunduğu vurgulanır. Ayrıca yazar bu zayıf râvîlerin bir kısmının önceden sika iken bu niteliklerini çeşitli sebeplerle yitirmiş olabileceklerini ve Müslim de onlardan sağlıklı dönemlerinde rivâyette bulunmasının mümkün olduğunu söyler.⁷

3. Şiilikle İtham ve Adı b. Sâbit el-Ensârî el-Kûfî (v. 116/734-5)

Yazının kısıtlılıkları sebebiyle eserde yer verilen her bir konu ve 93 râvî hakkında değerlendirme yapmak mümkün değildir. Bu nedenle eserde işlenen Şiilikle ithâm konusu ile bu ithâma maruz kalan Adı b. Sâbit el-Ensârî el-Kûfî (v. 116/734-5) adlı râvî hakkında zikredilenler irdelenecektir. Mezkûr râvî hakkındaki cerh-ta'dîl görüşlerini rivâyetlerinden hareketle değerlendiren M. Enes Topgül'ün çalışmasından⁸ faydalanılmıştır. İlaveten hem Karabulut'un hem de Topgül'ün nakilde bulunarak istifade ettikleri bilgilerin dipnottaki kaynaklarına gidilerek kontrol edilmiş, yer yer farklı çalışmalara atıf da bulunulmuştur.

Yazar Adı b. Sâbit ile ilgili öncelikle hadis dinlediği hocalarını ve kendisinden rivâyette bulunan isimleri zikreder, akabinde farklı münekkitlerin hakkındaki görüşlerine yer verir. Adı b. Sâbit'in hadis aldığı hocalarının vefat tarihleri verilmemekle birlikte isimlerin yazılışlarında da bazı kusurlar bulunur. Bunlardan biri de rivâyeti çok olmamasına rağmen Adı b. Sâbit'in kendisinden rivâyette bulunduğu, Şîî eğilimleriyle de bilinen sahâbî Süleymân b. Surad'dır (v. 65/685). Onun Kûfe'deki evinin Şîî eğitimlerin merkezi olduğu ve toplantıların burada yapıldığı bilinmektedir.⁹

Adı b. Sâbit hakkında zikredilen cerh-ta'dîl ifadeleri de dikkat çekicidir. Ancak burada herhangi bir kronoloji gözetilmediği gibi münekkit görüşleri de eksik

⁶ Karabulut, *Bid'at Ehlinden Hadis Rivâyeti*, s. 11.

⁷ Karabulut, *Bid'at Ehlinden Hadis Rivâyeti*, s. 8.

⁸ Topgül, Muhammed Enes. *Rivayetten Râviye: Cerh-Ta'dîl Hükümleri Nasıl Oluşturdu? İstanbul: İFAV Yayın, 2024.*

⁹ Topgül, *Rivayetten Râviye*, s. 208.

aktarılmıştır. Sözgelimi yazar, Cûzcânî'nin (v. 259/873) Adî b. Sâbit için “Kendisinden sikaların hadis rivâyet ettiği birisidir” dediğini aktarır.¹⁰ Hâlbuki bu aktarımda Cûzcânî'nin bir önceki cümlesi hesaba katılmamıştır. Cûzcânî'nin Ahvâlü'r-ricâl'inde zayıf ve metrûk râvîlere ek olarak özellikle bid'at ehline de yer vereceği bilindiğinden ilgili ibareyi “Haktan sapmış olup kendisinden sikalar rivâyette bulunmuştur”¹¹ şeklinde aktarmak daha doğru olacaktır.¹² Yazar, Cûzcânî dışında Yahya b. Maîn (v. 233/848), Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), İbn Hibbân (v. 354/965), Dârekutnî (v. 385/995) ve Zehebî'nin (v. 748/1348) görüşlerine de yer vermiştir. Müellifin görüşünü zikrettiği Cûzcânî dışındaki münekitler, Adî b. Sâbit'in Şiîliğe eğilimi olduğunda hemfikirdir. O hâlde akla şu soru gelmektedir: Hakkındaki Şiîlik ithâmına rağmen Müslim neden ondan hadis nakletti? Müellif zayıf olmakla ithâm edilen râvîlerden Müslim'in hadis rivâyet etmesine dair dört sebep zikreder:¹³

1. Müslim zayıf olmakla tenkit edilen bu râvîlerden, asıl olarak değil, mütâbî' ve şâhid olarak nakilde bulunur. Yani Müslim öncelikle sika râvîlerden gelen rivâyetleri vermekte, akabinde de mütâbaât ve istişhâd için isnâdında bazı zayıf râvîlerin bulunduğu rivâyetleri zikreder. 2. Müslim'in zayıflıkla ithâm edilen râvîlerden yaptığı rivâyetler, râvînin tenkidine sebep olan bu zayıflığından öncekir. 3. Müslim'in nezinde nâzil senedlerle sika râvîlerden gelen rivâyetler sabit olduğu için bazı zayıf râvîlerin bulunduğu âlî isnâdları da vermiştir. 4. Başkalarının zayıf olmakla niteledikleri bu râvîler Müslim'e göre sikadır. Zira cerh, müfesser olmadığı sürece ta'dîle mukaddemdir, denilemez. Ayrıca Müslim cerh edilen bir râvînin cerhini ortadan kaldıracak bir bilgiye sahip de olabilir.¹⁴

Müellif, Müslim'de mütâbaât ve istişhâd olarak verilen rivâyetlerin senedlerinde zayıf râvîlerin olabileceğine işaret etmektedir ki bu ifadesinde haklıdır. Fakat Müslim'in Adî b. Sâbit'ten olan rivâyetleri arasında “asıl” olanların da bulunması birinci maddenin uygulanmasını engeller. Ricâl kaynaklarında Adî hakkındaki en erken Şiîlik ithâmı 160/776-7 senesinde vefat eden Abdurrahman b. Abdullah el-Mes'ûdî tarafından yapılmıştır.¹⁵ Ayrıca Müslim'in Adî b. Sâbit'in asıllarla birlikte 22 rivâyetine yer verdiği düşünüldüğünde ikinci ve üçüncü maddelerin uygulanabilirliği de zayıflar.

Yazarın dördüncü maddedeki ifadesi ise ayrıntılandırılmalıdır. Yazar ko-

¹⁰ Karabulut, *Bid'at Ehlinden Hadis Rivâyeti*, s. 146.

¹¹ Cûzcânî'nin Adî b. Sâbit'ten sikaların rivâyette bulunduğunu ifade etmeden önceki ifadesi şöyledir.: *ماثل عن المقصد (Ahvâlü'r-ricâl s. 55)*.

¹² Cûzcânî, Ebû İshak İbrahim b. Ya'kûb. *Ahvâlü'r-ricâl* (nşr. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985, s. 33-4.

¹³ Müellifin “zayıf râvîler” ile bid'at ithâmına maruz kalan râvîleri kastettiği düşünülmüştür. Ne var ki “zayıf râvî” oldukça genel bir ifadedir. Zira râvîler bid'atçılığın da dâhil olduğu konusu ve etkisi farklı sebeplerden dolayı cerh edilip zayıf addedilebilmektedir. Ayrıca müellifin ilk sırada zikrettiği sebep ayrıntılandırılacağından ötürü burada son sırada zikredilmiştir.

¹⁴ Karabulut, *Bid'at Ehlinden Hadis Rivâyeti*, s. 28-9.

¹⁵ Topgül, *Rivâyetten Râviye*, s. 209.

nuyla ilgili Müslim'in müttehem râvîlerden hadis alınmaması ve bid'atları konusunda aşırı olan râvîlerden de hadis alınmaması gerektiğine¹⁶ dair görüşünü zikreder, ardından İbnü's-Salâh (v. 643/1245) ve Nevevî'nin (v. 676/1277) *Sahîhayn*'in bid'at anlayışının propagandasını yapmayan bid'atçılardan rivâyette bulunup hadisleriyle ihticâc ettiklerine dair ifadelerine yer verir.¹⁷ Yazara göre Müslim, bid'atı için yalan söylemeyi helal gören veya bid'atını savunmak için propaganda yapan râvîlerden hadis almamıştır. Bunun yanı sıra Müslim, râvînin ehliyet sahibi olmasına önem vermiş ancak muhalif bir gruptan olsa bile râvî, eda ve tahammülde teebbüt sahibi ise bu durum ondan rivâyet etmesine engel olmamıştır. Yani ona göre Ehl-i bid'at sayılan bir fırkaya mensubiyet râvînin rivâyetini terk etmeyi gerektiren ağır bir kusur ya da tek başına bir cerh sebebi değildir.¹⁸ Bununla birlikte bid'at sahibinden hadis rivâyeti konusundaki farklı yaklaşımlar "hadis uyduran râvîden uzak durma" ilkesinde birleşmiştir.¹⁹ Nakledilen bu ifadelerin de sağlanması yapılmalıdır. Zira hem Müslim hem de İbnü's-Salâh'ın bir râvîye verilecek cerh-ta'dîl hükmünün onun merviyâtının incelenmesine bağlı olduğunu belirtir.²⁰ Bu hususta Müslim'in et-Temyîz'deki şu ifadeleri kayda değerdir:

Bu rivâyetler bir araya getirilerek ve birbirleriyle karşılaştırılarak onların sahih olanları zayıf olanlarından ayrılır, böylece zayıf râvîler ile onların zıddı olan hafız râvîler de belli olur.²¹

Ele aldığımız Adî b. Sâbit'in Şîlikle ithâm edilmesinde etkili olduğu düşünülen on rivâyetini inceleyen Topgül'ün nihai kanaati şöyledir:

Sünnî eserlerindeki rivâyetler için şöyle bir değerlendirme yapılabilir: Bu rivâyetlerin üçünde teferrüd söz konusudur. Bu teferrüdlarin ikisi bizzat rivâyetin kendisinden, biri ise rivâyetteki bir bilgiden kaynaklanmaktadır. Beş rivâyetin ikisinin Adî b. Sabit dışındaki râvîlerden ve farklı sahâbîlerden nakledildiği görülmektedir ve bu hâliyle mevcut rivâyetler şahid ve mütâbîleri ile sıhhat derecesine yükselmektedir. Şîî kaynaklarda yer alan beş rivâyetin ise muhtemelen muhtevalarından dolayı Sünnî musanniflerce dikkate alınmadığı söylenebilir. Ancak Adî b. Sâbit'in içerikleri itibarıyla eleştirilebilecek olan bu rivâyetlerin isnâdında yer alması, onun Şîî eğilimlere sahip olduğu yönündeki bir kanaate kapı aralamış olmalıdır. Bu rivâyetlerin sadece Şîî kaynaklarda yer alması, bir bakıma onların ferd oldukları şeklinde yorumlanabilir.²²

¹⁶ Karabulut, *Bid'at Ehlinden Hadis Rivâyeti*, s. 29; Müslim, b. el-Haccâc, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. I-VIII, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1412/1992, Mukaddime, 1 (bab).

¹⁷ Karabulut, *Bid'at Ehlinden Hadis Rivâyeti*, s. 29; İbnü's-Salâh, *U Ebü Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî. Ulûmü'l-hadis* (nşr. Nureddin İtr), Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1427/2006, s. 115; Nevevî, *Minhâc*, I, 118.

¹⁸ Taş, "Müslim'in Ehl-i Bid'at Râvîlerden Rivâyet ile İlgili Durumu", s. 612.

¹⁹ Şahyar, Ataullah, "Bid'at Ehlinden Hadis Rivâyeti Kapsamında Mihne Sürecinin Cerh ve Ta'dile Etkisi" *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2013/2) 12/24, s. 34.

²⁰ Çalgan, Mehmet Ali. *Muhaddisler Muhtevâ Tenkidi Yaptı mı?*, İstanbul: İFAV Yayın, 2024, s. 73.

²¹ Çalgan, *Muhaddisler Muhtevâ Tenkidi Yaptı mı*, s. 73; Müslim b. el-Haccâc, *Kitâbü't-Temyîz* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ezherî). Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse li't-Tibâ'a, 2008, s. 132.

²² Topgül, *Rivâyetten Râviye*, s. 239-40.

Şîî olmakla ithâm edilen râvîlerin ele alınmasında görülen bir eksiklik de Sünnî literatürle yetinilip Şîî ricâl eserlerine başvurulmamasıdır. Adı b. Sâbit için erken dönem Şîî eserlere gidilse ona yöneltilen bu ithâmın doğrulanmadığı da ifade edilebilirdi.²³

Yazar, Süyûtî'nin zikrettiği Şîîlikle müttehem râvîler hakkında Kâsımî'nin (v. 1914) şu değerlendirmelerine yer verir:

Şîâ'nın ricâl kitaplarından Keşşî ve Necâşî'nin eserlerine başvurdum ancak Suyûtî'nin Takrîb('in şerhi Tedrîbu'r-râvî)'de kendinden önceki âlimlere dayanarak Şîî eğilimlere sahip olmakla ithâm ettiği ve Buhârî ile Müslim'in eserlerinde rivâyetlerine yer verdiği yirmi beş râvîden sadece ikisini o eserlerde görebildim; onlar da Ebân b. Tağlib ve Abdulmelik b. Ayan'dır. Diğer râvîler hakkında ise bu iki kitapta herhangi bir bilgiye rastlayamadım.²⁴

Müellifin ifade ettiği hususun kıymetine binaen erken dönem Şîî ricâl eserlerinde ilgili râvîler hakkında neler söylendiğine değinmesi de beklenirdi. Şîî eserlerde Ebân b. Tağlib'in (v. ?) biyografisinde şu bilgiler geçer: Berkî, onu İmâm Bâkır'ın ashâbı içerisinde zikretmektedir.²⁵ Necâşî²⁶ ile Tûsî, onunla ilgili olarak "sikadır, yüce bir kıymeti vardır, ashâbımız içerisinde saygın bir makam sahibidir" demektedir.²⁷ Kendisinin, Meâni'l-Kur'ân, el-Kırâât, Kitâb mine'l-usûl fi'r-rivâyeti alâ mezhebi's-Şîâ, Garîbü'l-Kur'ân adlı kitaplarının olduğu söylenmiştir. Yazarın Ebân b. Tağlib bölümünde zikrettiği görüşlere bakılırsa Sünnî münekkitler onun ehliyet sahibi olduğu, Şîîlik ithâmının ise Hz. Ebû Bekir (v. 13/634) ve Hz. Ömer'den (v. 23/644) teberri anlamında olmayıp sadece Hz. Ali'nin fazileti görüşüne yönelik olduğu kanaatindedir.²⁸ Dolayısıyla tüm veriler dikkate alınarak onun rivâyetlerine yer verilmesinin en temel nedeninin ilmî ehliyet olduğu söylenebilir.

Yazar Şîîlikle ithâma dair Zehebî'den naklen "bid'at iki türdür. Birincisi küçük bid'at; Hz. Ali ile savaşanlar hakkında eleştiride bulunanlar gibi, ğuluv olsun veya olmasın şîâ anlayışı benimseyenler buna örnektir" ifadelerine yer verir.²⁹ Buna dair dipnotta ise "burada dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi de ğâlî şîîliğin selevin literatüründe sahip olduğu anlam ile günümüzde kullanılan

²³ Topgöl, *Rivâyetten Râviye*, s. 245.

²⁴ Karabulut, *Bid'at Ehinden Hadis Rivâyeti*, s. 31; Kâsımî, Muhammed Cemâlüddin b. Muhammed, *Kavâidü't-tahdis min funûni mustalahi'l-hadis* (nşr. Muhammed Behcet el-Baytâr), Dimaşk: Mektebetü'n-Neşri'l-Arabî, 1343/1925, s. 177.

²⁵ Topgöl, *Hadis Ravilerinde Şîîlik Eğilimi* s. 122; Berkî, *et-Tabakât*, s. 83.

²⁶ Topgöl, Muhammed Enes, *Hadis Râvilerinde Şîîlik Eğilimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010 *Hadis Râvilerinde Şîîlik Eğilimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 122; en-Necâşî, Ahmed b. Ali, *Ricâlü'n-Necâşî*, Beyrut: Şeriketü'l-A'lemi li'l-Matbû'ât, 1431/2010, I, 73.

²⁷ Topgöl, *Hadis Ravilerinde Şîîlik Eğilimi* s. 122; Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasan b. Ali, *el-Fihrist* (nşr. M. Sâdik Âl-i Bahrurulûm), Necef: el-Mektebetü'l-Murtazâ, ts., s. 57.

²⁸ Karabulut, *Bid'at Ehinden Hadis Rivâyeti*, s. 71-3.

²⁹ Karabulut, *Bid'at Ehinden Hadis Rivâyeti*, s. 23.

anlamın bilinmesidir” der. Anlaşıldığı kadarıyla Şiilik ithâmı dönemsel ve bölgesel olarak ayrıca irdelenmeli, bu ithâma maruz kalan râvîlere yer verilen bölümlerde her bir râvî için buna yönelik açıklamaların da yapılması beklenmektedir. “Şîî, gâlin fi teşeyyu‘, gâlin fi’r-rafz” kavramlar eserde kısaca tanımlanmıştır.³⁰ Fakat “Şîî” kavramının terim olarak ne zaman kullanıldığına dair Kuzudişli’nin şu açıklamaları önem arz etmektedir:

Genel anlamda Şîa’nın terim olarak ne zaman kullanılmaya başlandığı tartışmalıdır. Bu kullanım aynı zamanda Şîa’nın ne zaman doğduğunu göstereceği için, Ehl-i sünnet ve Şîî âlimler arasında sorunlu bir alanı oluşturmaktadır. Bu konuda, Şîa dışındaki ilim adamlarının Hz. Peygamber’in vefatından sonra, 1./7. asırda meydana gelen çeşitli olayları esas aldıkları görülmektedir. Bunlar arasında özellikle ilk halife seçiminde yaşanan tartışmalar, Hz. Osman’ın hilafeti dönemindeki karışıklıklar, Hz. Ali’nin hilafeti sırasında yaşanan iç savaşlar veya Hz. Hüseyin’in şehit edildiği Kerbela vakası gibi olaylara vurgu yapıldığı görülmektedir. Buna karşın Şîî âlimler bu kavramın Hz. Peygamber zamanından itibaren bilindiğini özellikle belirtirler.³¹

Bu kapsamda eserde yer verilmeyen fakat Şiilikle ithâm edilmede temas edilmesi gereken bir diğer husus ise bu râvîlerin çoğunlukla Kûfeli oluşudur. Zira yazarın da çalışmasında yer verdiği Şiilikle müttehem 35 râvînin 19’u Kûfelidir. Bu da ithâma maruz kalmanın yaşanılan bölgeyle de alakalı olduğunu gösterir. Zira erken dönem Kûfe’sinin Hz. Ali temayülü ile maruf olduğu hem siyasi hem de hadis tarihinden rahatlıkla anlaşılabilir.³²

Müellifin müttehem râvîlerin tespitinde esas aldığı üç temel kaynaktan biri de Süyûtî’nin Tedribü’r-râvî’sidir. Bu minvalde müellifin yer verdiği râvîler ile Tedribü’r-râvî’deki bid’atçılıkla müttehem râvîler bölümü karşılaştırılmış ve Süyûtî’nin listesindeki Buhârî ve Müslim râvîsi olup Nâsîbî olmakla ithâm edilen Kays b. Ebî Hâzim’e³³ (v. 97/715) bu çalışmada yer verilmediği görülmüştür.

Eserde pek çok maddi hataya da rastlanmıştır. Yazarın kimi yerlerde “ayn” harfini belli eden ters kesme işaretini kullandığı kimi yerlerde ise buna riayet etmediği görülür.³⁴ Bunun yanı sıra râvîlerin isimlerinin ilk defa geçtiği yerlerde

³⁰ Karabulut, *Bid’at Ehlinden Hadis Rivâyeti*, s. 33.

³¹ Kuzudişli, Bekir. *Şîa ve Hadis: Başlangıcından Kütüb-i Erbaa’ya Hadis Rivayeti ve İsnad*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2017, s. 43-4.

³² Topgül, *Rivâyetten Râviye*, s. 207.

³³ Suyûtî, Ebû’l-Fazl Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir b. Muhammed eş-Şâfiî. *Tedribü’r-Râvî fi şerhi Takrîbi’-Nevâvi* (nşr. Muhammed Avvâme). I-V, Medine: Dâru’l-minhâc, 2016/1437, s. 141.

³⁴ Meselâ, s. 12’de Ma’bed el-Cühenî de kesme işaretinin doğru yazıldığı görülürken s. 2’de Abdullah Mesleme el-Ka’nebi de buna riayet edilmemiştir.

çoğunun vefat tarihleri de verilmemiştir.³⁵ İsimlerin latinize edilişinde de standart korunamamıştır.³⁶ Bunun dışında da eserde bazı basit yazım hataları da bulunmaktadır.³⁷

Sonuç

Hadis usulü ilminde incelenen bid'at ve bid'at ile müttehem râvilerden rivâyet meselesi münekkittlerin gündemini meşgul eden bir konudur. Özellikle bu tarz ithâmlara maruz kalan râvilerin rivâyetlerinin kabul edilip edilmeyeceği üzerinde çokça durulmuştur. Ayrıca ricâl literatüründe bu nitelikteki râvilere has eserler de yazılmıştır. Burada münekkittlerin adalete tesir eden cerh-ta'dîl ifadelerinin nasıl anlaşılması gerektiğine dikkat edilmelidir. Zira erken münekkittlerin cerh-ta'dîl faaliyeti esnasında takip ettikleri metot yakalandığında bid'at ile alakalı ithâmların daha sebepleri ortaya çıkacak, böylece daha sağlıklı bir değerlendirme yapılabilecektir. Eserde incelenen konuya dair pek çok çalışma yapılmıştır. Bir kısmı ithâma muhatap olan râviler hakkında münekkittlerin görüşlerini aktarmakla yetinmiş, bir kısmı ise bu görüşleri ilgili râvilerin rivâyetleri eşliğinde değerlendirmiştir. İncelenen eserde ise yazar, öncelikle Müslim'in bid'at râviler konusundaki metodu üzerine çoğunlukla nakillerde bulunmuş, zaman zaman da bizzat devreye girmiştir. Eserin çerçevesi oldukça geniştir. Zira altı fırka ve bu fırkalara mensubiyet ile ithâm edilen 93 râvînin 219 sayfada kuşatıcı bir şekilde ele alınması mümkün değildir. Bu nedenle fırkalara ait bölümlerdeki muhteva sınırlılığı ve râvilerin rivâyetlerine yer verilmemesi eserin hacminin artması endişesinin bir sonucu gibidir. Bid'at ehlinde hadis rivâyeti adlı Birinci Bölüm'de önceki çalışmaların üzerine herhangi ek bir bilgi yer almaz. Eserle aynı temayı paylaşan fakat râvî tespiti hususunda geride kalan bir makaleye yukarıda değinilmiştir. Ayrıca yazarın önceki çalışmalardan haberdar etmediği görülmüş dolayısıyla yakın muhtevaya sahip çalışmalar da ayrıca zikredilmiştir. Yazım kuralları konusunda hatalar barındıran eserde birkaç örnek ile iktifa ettiğimiz râvî isimlerindeki hatalar da yer alır. Son olarak eser, cerh-ta'dîl veya bid'at ehlinde hadis rivâyeti üzerine çalışacak araştırmacılar için faydalı görünmektedir.

Akif ACAR (akifacar@marun.edu.tr)

ORCID: 0009-0008-4313-9893

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., Hadis,
İSTANBUL

³⁵ s. 2, 3, 4, 7, 10 ve daha pek çok yer buna örnek olarak verilebilir.

³⁶ Meselâ s. 12'de Hasan-ı Basrî olarak farsî bir yazım tercih edilirken diğer yerlerde arapça ibareye riayet söz konusudur.

³⁷ Meselâ s. 7'de "رواه مسلم في الم يادمة" şeklinde hatalı verilen ibare "رواه في المقدمة" olarak tashih edilmelidir.